

Леоненко Н.А.

Національний університет цивільного захисту України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ

У статті висвітлено основні цілі в галузі сталого розвитку (ЦСР), викладені в «Порядку денному в галузі сталого розвитку на період до 2030 року» Організації Об'єднаних Націй, та визначено значення сталого розвитку туризму в їх реалізації.

Проаналізовано визначення дефініцій «сталий розвиток» і «сталий розвиток туризму». Туризм здатний впливати на економіку регіону (або країни), у якому він розвивається, на його господарську, соціальну та гуманітарну основи. Як і інші економічні сектори, туризм споживає ресурси, створює відходи, породжуючи екологічні, культурні та соціальні витрати і вигоди. Поруч із беззаперечним позитивним впливом розвитку туризму виявлено негативні наслідки розвитку туризму екологічного, економічного та соціокультурного характеру, до яких можна віднести: забруднення навколишнього середовища, погіршення естетики ландшафтів, проблеми утилізації відходів і побутового сміття, культурна деградація території, надмірна комерціалізація, посилення стану складних соціально-економічних проблем. З огляду на всі проблеми, що виникають унаслідок бурхливого розвитку туристичної індустрії, з якими доводиться стикатися туристам, місцевим жителям, керівним структурам різного рівня, доведено необхідність комплексного вирішення проблеми на основі концепції сталого розвитку. Обґрунтовано думку, що сталий розвиток туризму є найважливішим чинником сталого розвитку суспільства загалом, а також виступає моральною й інтелектуальною основою для міжнародного взаєморозуміння і співпраці всієї світової спільноти. Визначено основні принципи сталого розвитку туризму, необхідні для задоволення економічних, соціальних і естетичних потреб за одночасного збереження культурної ідентичності, екологічної рівноваги, біологічного розмаїття та систем життєзабезпечення регіону відпочинку.

Ключові слова: сталий розвиток, економічне зростання, сталий розвиток туризму, компоненти сталого розвитку, державне регулювання туристичної сфери.

Постановка проблеми. Зростання політичної і соціально-економічної значущості туризму в життєдіяльності сучасного українського суспільства підвищує вимоги до існуючої системи державного регулювання туристичної сфери. Туризм, поруч з освітою, охороною здоров'я, культурою й іншими соціальними сферами, вносить вагомий вклад у розвиток людського капіталу. Туризм формує здоровий спосіб життя, здійснює рекреацію людського потенціалу і виступає як високодохідна галузь економіки, а також як засіб вирішення низки завдань, що стоять перед державою в частині встановлення міжрегіональних і міждержавних контактів, підвищення інвестиційної привабливості, формування політичного іміджу країни на міжнародній арені. Саме це зумовлює необхідність подальших наукових досліджень концептуальних засад державного регулювання сталого розвитку туристичної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єктивні процеси політичних і соціально-економічних перетворень в Україні зумовили появу

багатьох наукових праць і науково-методичних розробок, присвячених вивченню туризму з різних аспектів прояву даного соціального феномену. Науковим підґрунтям цього дослідження стали наукові погляди на державне регулювання туристичної сфери таких учених: О. Білотіла, І. Валентюка, Л. Давиденко, В. Кифяка, Є. Козловського, О. Любіцевої, М. Мальської, Є. Пісаревського, С. Сисоевої, Т. Ткаченка, В. Шведун та ін. Концептуальні засади сталого розвитку туризму досліджують Л. Антонова, М. Біржаков, О. Марченко, В. Новіков, І. Парубчак та інші.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація наявних теоретичних положень щодо концептуальних засад державного регулювання сталого розвитку туристичної сфери й аналіз особливостей оптимізації економічних, соціальних, культурних і екологічних вигод, пов'язаних зі стійким туризмом.

Виклад основного матеріалу дослідження. 1 січня 2016 р. офіційно набрали чинності 17 цілей

у галузі сталого розвитку (далі – ЦСР), викладені в «Порядку денному в галузі сталого розвитку на період до 2030 р.», який ухвалений світовими лідерами у вересні 2015 р. на історичному саміті Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) [1]. Унікальність нових цілей полягає в тому, що вони закликають усі країни – бідні, багаті, із середнім рівнем доходу – сприяти процвітанню за одночасного забезпечення захисту планети. У них визнається, що ліквідація бідності повинна бути нерозривно пов'язана з реалізацією стратегій, що сприяють економічному зростанню, спрямованих на задоволення низки соціальних потреб, зокрема в галузі освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та сприяння працевлаштуванню, за одночасного вирішення проблем, зумовлених зміною клімату і забезпеченням охорони навколишнього середовища.

Туризм, включений у вигляді завдань, у три мети ЦСР, а саме:

- ЦСР 8: Сприяння неухильному, усеохоплюючому і стійкому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх;

- ЦСР 12: Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва;

- ЦСР 14: Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку.

Наголошуючи на необхідності оптимізації економічних, соціальних, культурних і екологічних вигод, пов'язаних зі стійким туризмом, особливо у країнах, що розвиваються, Генеральна Асамблея ООН на основі консенсусу ухвалила знакову резолюцію, у якій визнається внесок сталого туризму в ліквідацію бідності, розвиток громад і охорону біорозмаїття, та постановила проголосити 2017 р. Міжнародним роком сталого туризму в інтересах розвитку. В ухваленій резолюції визнається важливість міжнародного туризму, зокрема проголошення міжнародного року сталого туризму в інтересах розвитку, для поліпшення взаєморозуміння між народами в усьому світі, поширення знань про багату спадщину різних цивілізацій і забезпечення дбайливого ставлення до фундаментальних цінностей різних культур і зміцнення тим самим миру в усьому світі.

За словами Генерального секретаря Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) Талеба Ріфаї, «це надає унікальну можливість для розширення вкладу сектора туризму в рамках трьох компонентів стійкості – економічного, соціального й екологічного, за одночасного підвищення інформованості про справжні масштаби сектора, який часто недооцінюється» [2].

У глобальному масштабі зростання ролі туристичної сфери проявляється через посилення мультиплікативного ефекту туризму, що виражається у прямому і непрямому стимулюванні розвитку суміжних галузей світових економік і соціальних сфер – культури і спорту, транспорту, зв'язку, торгівлі, громадського харчування й ін.

Основні міжнародні документи в галузі сталого розвитку туризму містять оцінку світового туризму як реально вагомого чинника забезпечення миру в усьому світі, а також як моральної та інтелектуальної основи для міжнародного взаєморозуміння і співпраці народів.

На нашу думку, для більш детального розкриття теми нашого дослідження необхідно зупинитися на визначенні категорій «сталий розвиток» і «сталий розвиток туризму».

Отже, уперше базове формулювання сталого розвитку оприлюднене в 1987 р. в доповіді «Наше спільне майбутнє» Комісії ООН із навколишнього середовища та розвитку, яка зробила величезний внесок у просування концепції сталого розвитку та в міжнародне співробітництво в цілях його досягнення. Згідно із цим документом, сталий розвиток – це розвиток, за якого задоволення потреб нинішніх поколінь здійснюється без шкоди для можливостей майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Згодом концепція сталого розвитку поступово стала набувати все більш широкого, абстрактного характеру. Під нею стали розуміти досягнення балансу між економічним, екологічним і соціальним вимірами розвитку людства. Тобто сталий розвиток – це економічне зростання, яке не призводить до деградації навколишнього середовища і водночас супроводжується вирішенням соціальних проблем, зокрема нерівності і бідності [3].

За визначенням, яке надає Всесвітній банк, сталий розвиток – це управління сукупним капіталом суспільства в інтересах збереження і множення людських можливостей [4].

О. Пчелінцев трактує сталий розвиток як перехід від «економіки використання ресурсів» до економіки їх системного відтворення [4].

А. Цвिकилевич розглядає сталий розвиток як процес, орієнтований на постійне збереження динамічної рівноваги за допомогою цілеспрямованого використання наявного потенціалу й умов зовнішнього середовища [5, с. 38].

Незважаючи на велику різноманітність у визначенні, основним завданням сталого розвитку проголошується задоволення людських потреб і прагнень. Варто підкреслити, що необхідною

передумовою сталого розвитку є задоволення найбільш важливих для життя потреб усіх людей і надання всім можливості задовольняти свої прагнення до кращого життя рівною мірою. Багато фахівців пов'язують сталий розвиток із постійним економічним зростанням, тоді як у самій концепції сталого розвитку немає ні слова про необхідність скорочення масштабів матеріального виробництва і споживання.

Поняття «сталий розвиток туризму» і його основні принципи визначила Всесвітня туристична організація (UNWTO) наприкінці 1980-х рр. Незважаючи на досить тривалий час розвитку цієї концепції, дослідники не прийшли до спільної думки щодо дефініції сталого туризму. На сьогодні найпоширеніші з них такі:

1) сталий розвиток туризму – це всі форми розвитку й управління туризмом, які не суперечать природній, соціальній, економічній єдності та добробуту сформованих суспільств у безстроковому періоді (Всесвітня федерація природних і національних парків, 1992 р.);

2) стійкий розвиток туризму забезпечується в межах екологічної стійкості, дозволяє ефективно відновлювати продуктивність природних ресурсів, ураховує внесок місцевих громад у відпочинок туристів; передбачає рівність прав місцевого населення на економічні вигоди від туризму; ставить на перше місце побажання і потреби рецептивної сторони (Tourist Concern & Wild World Fund, 1992 р.);

3) сталий розвиток туризму дозволяє сучасним жителям планети задовольнити власні потреби у відпочинку та рекреації без загрози втрати цієї можливості майбутніми поколіннями (UNDP, Production and consumption branch, 1998 р.) [6].

Найбільш сучасним і деталізованим, на наш погляд, є визначення науковця Є. Максарової, яка стверджує, що сталий розвиток туризму – це такий розвиток туризму, який орієнтований на довгостроковий період, за якого досягається баланс у реалізації економічних, екологічних, соціальних і культурних цілей розвитку, ураховуються інтереси всіх зацікавлених сторін (туристів, дестинацій, що приймають і направляють, місцевого населення), на основі раціонального використання туристичних ресурсів і всебічного партнерства [7].

Згідно з «Порядком денним на XXI ст.», який ухвалено Конференцією ООН із навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро 3–14 червня 1992 р., закріплено такі принципи сталого розвитку туризму:

1) сприяння утвердженню повноцінного і здорового способу життя людини в гармонії із природою;

2) внесок у збереження, захист і відновлення екосистем Землі;

3) розроблення і застосування стійких моделей виробництва та споживання як основа для подорожей і туризму;

4) співробітництво народів в області відкритої економічної системи;

5) скасування тенденцій протекціонізму у сфері надання послуг туристичного характеру;

6) обов'язковий захист навколишнього середовища як невід'ємна складова частина процесу розвитку туризму, повага до відповідних законів;

7) участь громадян країни у вирішенні проблем, пов'язаних із розвитком туризму, «у тому числі, що стосуються їх безпосередньо»;

8) забезпечення локального характеру ухвалення рішень із планування туристичної діяльності;

9) обмін досвідом і впровадження ефективних технологій туризму;

10) урахування інтересів місцевого населення [8].

На сучасному етапі сутність сталого розвитку туризму розглядається як найважливіший чинник сталого розвитку суспільства загалом. Це положення чітко зафіксовано у Глобальному етичному кодексі туризму, ухваленому UNWTO в 1999 р. У ньому проголошено зобов'язання всіх учасників туристичного процесу зберігати природне середовище з метою сталого та збалансованого розвитку. Важлива роль у вирішенні цього питання належить органам центральної, регіональної та місцевої влади, яка повинна підтримувати найбільш сприятливі для середовища форми туризму.

З метою зміни негативного впливу великих туристичних потоків треба застосовувати заходи рівномірного розподілу туристів і відвідувачів, зменшуючи таким чином дію чинника сезонності. Планування нових об'єктів туристичної інфраструктури потрібно здійснювати з урахуванням особливостей місцевості, гарантувати збереження звичного способу життя населення. Сталий розвиток територій, залучених для туристичної діяльності, забезпечують шляхом створення об'єктів інфраструктури туризму, організації нових робочих місць, залучення до типової діяльності у сфері туристичного обслуговування місцевого населення. *У результаті цього підвищується життєвий рівень жителів периферійних регіонів, відбувається їх закріплення на історичній території проживання.*

Природоохоронний характер туризму полягає в обов'язковості збереження біорозмаїття рекреаційних територій і центрів. Для цього використовують природоохоронні технології, практичні напрацювання, рекомендації фундаментальних і прикладних наук. Важливу роль в охороні і відновленні рекреаційних територій повинні відігравати механізми фінансування і кредитування природоохоронної діяльності в їхніх межах. Велике значення в цьому контексті має формування екологічного світогляду як населення рекреаційних регіонів, так і туристів. Насамперед усвідомлення рекреаційної привабливості природного ландшафту, його еколого-естетичної цінності може приносити економічну вигоду, тому і виникає потреба охорони і дбайливого ставлення до рекреаційних ресурсів. Розуміння місцевим населенням того, що хижацьке використання ресурсів призведе до того, що територія залишиться за межами сфери рекреаційного використання, може бути значним стимулом для дбайливого і раціонального використання ресурсів.

Отже, за сталого розвитку туризму всі рекреаційні ресурси використовуються так, щоби задовольняти економічні, соціальні й естетичні потреби за одночасного збереження культурної ідентичності, екологічної рівноваги, біологічного розмаїття та систем життєзабезпечення регіону відпочинку.

Передусім потрібно застосовувати такі заходи щодо активізації роботи в цьому напрямі:

- 1) затвердження на державному рівні положень сталого розвитку, зокрема з туризму;
- 2) співробітництво й обмін досвідом із міжнародною спільнотою з питань теорії та практики сталого розвитку, адаптація їхніх методів та інструментів;
- 3) підвищення рівня екологічної свідомості населення, поширення інформації про якість навколишнього середовища і методи його охорони;
- 4) економічна і правова підтримка природоохоронної діяльності;

5) стимулювання природоохоронних ініціатив населення шляхом підтримки неурядових організацій.

За сталого розвитку туризму стає можливим зменшення негативних наслідків від розвитку туризму і максимально ефективне використання позитивних ефектів від туристської діяльності. Відповідно до концепції сталого розвитку туризму, необхідно не просто створити умови для такого розвитку, а й подумати про наслідки цього процесу. Насамперед подбати про місцевих жителів, умови їхньої праці та середовище проживання, тобто важливо враховувати соціальні та екологічні наслідки розвитку туризму. Та саме держава повинна виступити регулюючою силою, здатною визначати умови розвитку, використовуючи закони і податки, економічні та правові важелі. Єдність економічних, екологічних і соціальних цілей у політиці, що проводиться державою, буде запорукою успіху туристської діяльності.

Висновки. Отже, наукове осмислення сфери туризму як об'єкта державної політики має базуватися на новому розумінні значущості туризму як явища суспільного життя, яке має мультиплікативний ефект і впливає на всі сфери життєдіяльності суспільства. З огляду на свою нову якість сучасний туризм об'єктивно стає предметом пильної уваги міжнародних організацій, державної влади, учених і суспільних інститутів. Концепція сталого розвитку туризму потребує врахування довгострокових інтересів і наслідків, обмежує масштаби туризму так, щоб вони не перевищували можливості приймаючої території, зберігаючи її ресурси для майбутніх поколінь. Як зазначили світові лідери на Конференції ООН зі сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро, «ретельно спланована і регульована діяльність у сфері туризму може вносити значний вклад у рамках усіх трьох компонентів сталого розвитку, забезпечувати створення робочих місць і відкривати можливості в галузі торгівлі» [2].

Список літератури:

1. Глобальні цілі сталого розвитку 2015–2030 рр. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html> (дата звернення: 03.07.2019).
2. Организация Объединенных Наций провозглашает 2017 г. Международным годом устойчивого туризма в интересах развития. URL: <https://media.unwto.org/ru/press-release/2015-12-15/organizatsiya-obedinennykh-natsii-provozglashaet-2017-god-mezhdunarodnym-go> (дата звернення: 03.07.2019).
3. Устойчивое развитие: как победить бедность и сохранить природные ресурсы. URL: <https://postnauka.ru/faq/72761> (дата обращения: 05.07.2019).
4. Бегун Т. Устойчивое развитие: определение, концепция и факторы в контексте моногородов. *Экономика, управление, финансы* : материалы II Международной научной конференции. Пермь : Меркурий, 2012. С. 158–163.

5. Цвикилевич А. Совершенствование управления развитием муниципального образования. Москва : Академия естествознания, 2006. 138 с.

6. Концепция устойчивого развития туризма. URL: <http://tourfaq.net/travel-business/koncepciya-ustojchivogo-razvitiya-turizma/> (дата звернення: 05.07.2019).

7. Максарова Е. Основные направления реализации принципов устойчивого развития в туризме. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/osnovnye-napravleniya-realizatsii-printsipov-ustoychivogo-razvitiya-v-turizme> (дата звернення: 06.07.2019).

8. Повестка дня на XXI век. Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 г. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml (дата звернення: 06.07.2019).

9. Марченко О. Концептуальні засади регіонального розвитку туристичної індустрії. Економіка і суспільство : збірник наукових праць Мукачівського державного університету. 2017. № 10. С. 454–458.

10. Концептуальные подходы к формированию новой модели развития российского туризма для XXI в. / М. Биржаков и др. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/kontseptualnye-podhody-k-formirovaniyu-novoy-modeli-razvitiya-rossiyskogo-turizma-dlya-xxi-veka> (дата звернення: 02.07.2019).

Leonenko N.A. CONCEPTUAL PRINCIPLES OF STATE REGULATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TOURIST SPHERE

The article reflects the main goals in the field of sustainable development (GSR), set out in the UN “Sustainable Development Agenda for the Period up to 2030” and defines the values of sustainable development of tourism in their implementation.

The definitions of the definitions “sustainable development” and “sustainable development of tourism” are analyzed. Tourism is able to influence the economy of the region (or country) in which it develops, on its economic, social and humanitarian bases. Like other economic sectors, tourism consumes resources, creates waste, entailing environmental, cultural and social costs and benefits. Along with the unconditional positive impact of the development of tourism, the negative effects of the development of ecological, economic and sociocultural tourism have been identified, which include: environmental pollution, deterioration of landscape aesthetics, problems of waste and household garbage, cultural degradation of the territory, excessive commercialization, strengthening the state of complex socio-economic problems. Taking into account all the problems arising from the rapid development of the tourism industry, which tourists, local residents, and managers of various levels have to face, the need for a comprehensive solution of the situation based on the concept of sustainable development has been proved. It has been substantiated that the sustainable development of tourism is the most important factor in the sustainable development of society as a whole, and also serves as the moral and intellectual foundation for international understanding and cooperation of the entire world community. The basic principles of sustainable development of tourism, which are necessary to meet the economic, social and aesthetic needs while preserving cultural identity, ecological balance, biodiversity and life support systems of the region of rest, are determined.

Key words: *sustainable development, economic growth, sustainable development of tourism, components of sustainable development, government regulation of tourism sector.*